

Kouřil, Pavel; Prix, Dalibor; Wihoda, Martin

Středověké opevnění v Ondřejovicích, okres Jeseník

Archaeologia historica. 2006, vol. 31, iss. [1], pp. 215-234

ISBN 80-7275-061-5

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140668>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Středověké opevnění v Ondřejovicích, okres Jeseník

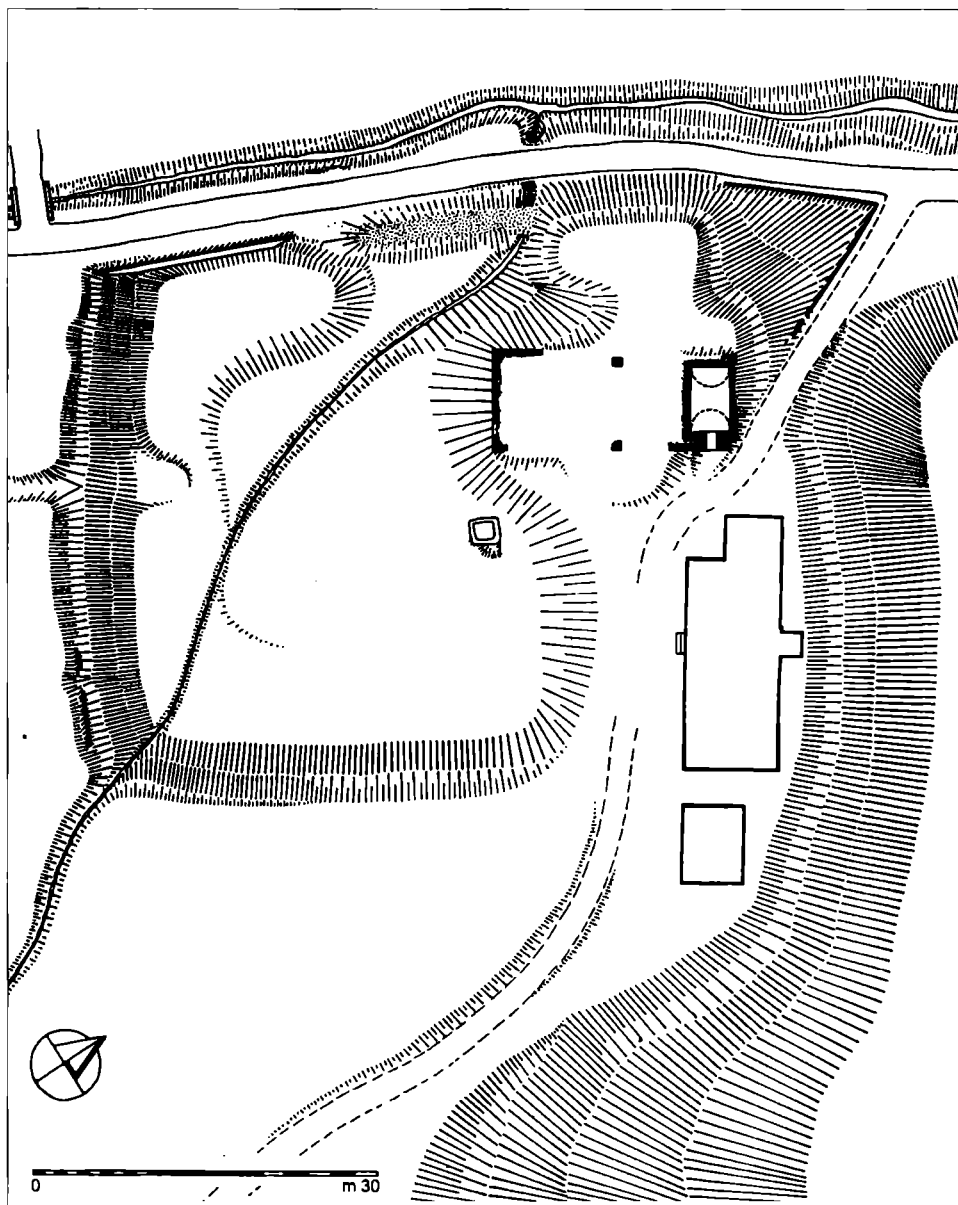
PAVEL KOUŘIL – DALIBOR PRIX – MARTIN WIHODA

1. Poloha a popis objektu

Na jihozápadním okraji historického Slezska, ohraničeném severním předhůřím Hrubého Jeseníku, resp. Zlatohorskou vrchovinou, se na rozhraní jejich podčásti – Rejvízské vrchoviny a Zlatopotoční kotliny – v poměrně sevřeném, dosti prudce k severu klesajícím údolí rozložila v období vrcholné kolonizace ves Ondřejovice (dříve *Endersdorf*). Nad jádrem vsi se v nadmořské výšce přibližně 520 m dochovaly nepřilíš zřetelné pozůstatky drobného středověkého opevnění. Jsou součástí areálu rekreačního objektu čp. 76 Jaroslava Máchy, v němž se na přelomu 60. a 70. let 20. století funkčně proměnila menší novověká zemědělská usedlost, patřící před rokem 1946 rodu Schönwalderů (např. k roku 1938 Joanidis 2001, 113), případně Drescherů (srov. k roku 1928 DAL I, 63). Počátky usedlosti sahají do sklonku 18. století; k roku 1789 byla zachycena jako majetek Franze Schönwaldera (Joanidis 2001, 138), potomka starobylého ondřejovického selského rodu, k jehož předkům náleželi už roku 1579 sedláci Christof Schönwald a jiný Christof Schenwald či později Michel a Andres Schönwalderové, známí z let 1678–1679, tradičně držící statky s pozdějšími čp. 8 a 21.

Opevnění je situováno ze strategického hlediska poměrně málo výhodně ve svažitém terénu do plynkého údolí dnes bezejmenného potoka (dříve zvaného *Elsnitz*), tvořícího osu vsi. Západní hrana opevněného areálu je lemována cca 3 m širokou vozovou cestou zachycenou už na mapě stabilního katastru z roku 1836, která získala ve 2. polovině 20. století asfaltový povrch, dílem zřejmě na úkor vnějšího valu opevnění. Cesta, v těchto místech zcela těsně sledující vodoteč, navazuje na komunikaci vedoucí středem osady a směrem k jihojihozápadu stoupá k Novému dvoru (dříve *Neuhof*), který nahradil poněkud výše položený starší dvůr *Pfütze*, jenž padl za obětí požáru roku 1778. Oba dvory – jak zaniklý *Pfütze*, tak *Neuhof* – ležely na stezce spojující Ondřejovice s horskou osadou Rejvízem, založenou roku 1768. Od této trasy se nad vsí, asi 700 m vzdušnou čarou nad ondřejovickým opevněním, odpojovala cesta do horského sedla (565 m n. m., mezi Orlím vrchem, 772 m n. m. a Ovčáckým vrchem), kterou bylo možno projít do sousedního údolí potoka Prudníku (kdysi Olešnice) a kterou v samotném sedle dnes kopíruje asfaltová silnice z Ondřejovic do Dolního Údolí.

Vůči okolí není ondřejovické opevněné sídlo vlastně chráněno žádným převýšením, naopak část plochy tvrziště je na jižní straně oproti okolnímu terénu zahloubena. Areál je ze svahu jakoby vyříznut prostřednictvím odtěžení části svahu na jižní straně a přemístěním takto získaného materiálu na severní stranu. Tím vznikl přibližně vodorovný základ, který právě jen mohutným valem navršeným na severní hraně tvrziště získal převýšení alespoň nad přístupovou cestou od vsi. Tvrziště bylo plánovitě a uvážene založeno na zhruba pravoúhlém půdoryse. Jeho vnější obrys měří asi 59,5/63×46/57 m. Na severní a severovýchodní straně jej ohraničuje těleso mohutného valu s plochým temenem, jehož dnešní tvar, dílem šíře (až 27 m) a výška (přes 3 m vůči exteriéru, ale jen 0,5–0,7 m vůči vnitřku opevnění) jsou však výsledkem novověkých a recentních úprav, kdy na jeho koruně byla vystavěna obdélná cihlová obytná budova usedlosti čp. 76, s klasicistním podsklepeným jádrem dvakrát rozšířeným směrem k severozápadu. Na východní straně se tento val vytrácí do okolí, nicméně i zde mají jeho zbytky impozantní rozpon s 19,5 m širokým plochým temenem. Podobně jako v místech usedlosti je však i tady nepochybné, že ve výsledku se jedná o novověkou kultivační činnost a poznatky o skutečných rozměrech středověkého valu by snad mohl přinést jen náročný a cílený archeologický výzkum.



Obr. 1. Ondřejovice, půdorysné zaměření, stav v roce 2005 (Pavel Kouřil–Dalibor Prix).

Zdá se, že na jihovýchodní, jižní a jihozápadní straně val nikdy nebyl a hranu opevnění tu tvoří jen již zmíněné zahloubení příkopu do terénu. Příkop tedy tvořil vnitřní, dílem druhou linii opevnění jen v severní partii tvrziště. Příkop je dnes nejlépe patrný na jižní a západní straně, částečně na východě. Na jihozápadní straně činí jeho zapuštění do okolního terénu dodnes 3–4 m (směrem k západu jeho dno klesá), přičemž nejméně na této, ale i severozápadní straně byla vnější stěna příkopu zpevněna šikmými kamennými plentami kladenými nasucho z místního lomového kamene, v němž převažují rulové balvany. Na jihozápadní straně se také dochoval 8,5 m dlouhý úsek této plenty, druhotně přerušeny 2 m širokou novodobou destrukcí. Dále směrem k západu sice plenta není patrná, v místech novodobého

průvalu hrany příkopu je ale ve stráni pozorovatelná větší koncentrace lomového kamene, naznačující, že plenta zřejmě původně zpevňovala celou jihozápadní vnější stranu příkopu. Na severozápadní straně je zachován úsek plenty sice o délce takřka 18 m a výšce přes 2,5 m, tady je však její autenticita narušena častými opravami až do novověku, neboť plenta tvoří současně oporu výše zmiňované silnice a její výsledný vzhled je nejspíše dílem sklonku 19. a 1. poloviny 20. věku. Příkop sám měří v nejužším místě na jihozápadní straně 3,7 m, vesměs má však kolem 7 m šířky. Na východě se povlovně vytrácí a na severu jsou existence a průběh příkopu zcela nejasné. Jeho možnou přítomnost tu sice indikuje lomovým kamenem vyskládaná cisterna, nicméně s předpokládanou linií průběhu zde koliduje základ bývalé stodoly, který vyhlubí z tělesa valu jihozápadním směrem a případný příkopový okruh zcela přetíná. Bez hloubkového průzkumu tak nelze rozhodnout, zda příkop obklopoval jádro opevnění na všech čtyřech stranách, či už ve středověku v severozápadním sektoru chyběl.

Severozápadní úsek opevnění je vůbec komplikovaným útvarem. Středověký vnější val se zde dochoval nejlépe, byť jeho severní nároží bylo částečně druhotně odtěženo, pozměněno v souvislosti s vybudováním přístupové cesty k usedlosti čp. 76 a zpevněno novodobou opěrnou zidkou z nasucho kladeného lomového kamene. Val je tu v koruně 3,5–5 m široký a vnější terén převyšuje o 3 m. Také vůči vnitřní ploše tvrzíště se zvedá o více než 2 m. Na jeho zbytcích byla vystavěna piliřová stodola, která vyhořela roku 1968 za majitele usedlosti rumunského původu F. Futury, takže dnes se z ní zachovala jen podezdívka z lomového kamene na jihozápadní straně, dva střední kamenné piliře zděné na maltu o hraně 0,8 m a sklep pod její bývalou severní částí.

Ze situování a podoby piliřů je zřejmé, že stodola souvisela s vybudováním zemědělské usedlosti, k níž je kolmo orientována, koncem 18. století. Nicméně sklep se zdá být starší. Jeho jádrem je obdélná prostory (5,8×3,75 m) vyzděná z lomového kamene. Obvodové zdi sklepa jsou vlastně jen obezděním útvaru zahlobeného do tělesa valu, nemají regulérní vnější líc, jsou velmi subtilní a zjevně tedy neměly nést jakoukoliv nadzemní zděnou konstrukci. V interiéru, s podlahou zanesenou recentním odpadem, při jihozápadní delší straně vystupuje sokl o šíři 0,15 m a výšce kolem 0,2 m. Nad soklem je nízko nasazená valená klenba, opět kamenná, s otisky širokých nerovných šalovacích prken v maltě vyhrězlé ze spár. Vrchol klenby dosahuje 2,1 m nad současnou úroveň terénu. Přibližně v ose východní kratší strany je 0,9 m široká a 1,6 m dlouhá vstupní šíje překrytá mohutnými rulovými plotnami. Při vnitřní hraně se zachoval degradovaný trámeček druhotně vsazeného dveřního ostění. Po stranách vstupu jsou situovány drobné větrací průduchy se zalomeným průběhem o světlosti 0,2×0,2 m, vyúsťující v bocích šíje. Zevně je patrné, že vstupní šíje byla rekonstruována v souvislosti s výstavbou stodoly a k vlastnímu sklepu je přiložena na zřetelnou dilatační spáru. Její exteriér má pečlivěji vyzděný líc, čímž se odlišuje od obezdění samotného sklepního prostoru. Sklep tedy může být starší než usedlost z konce 18. století a s ní související stodola a do konstrukce stodoly byl pouze začleněn. Ovšem jeho struktura nedovoluje říci, zda se jednalo o součást nějakého např. hospodářského objektu, který na místě opevnění fungoval někdy na sklonku 17. či v prvních třech čtvrtinách 18. století anebo dokonce o součást středověkého opevněného areálu.

Jádrem opevnění byla vyvýšená plošina, která pravděpodobně mohla nést hlavní obytnou a správní budovu neznámé konstrukce a podoby. Po tomto plató se v terénu dochovaly jen velmi nezřetelné stopy, takřka nepatrné zvýšení se rýsuje hlavně na jihozápadní a západní straně. Na základě dnešní situace se zdá, že jádro mohlo být alespoň na těchto stranách přibližně pravoúhlé, s jihozápadní hranou dlouhou asi 16–18 m. V této souvislosti je třeba připomenout, že podle staršího náčrtu rotmistra Maxe Müllera, upraveného Herbertem Weineltem v polovině 30. let 20. věku, měl být ústřední vršek (tzv. *Turmhügel*) pravidelným útvarem o hraně 13×13 m (Weinelt 1936, 84, obr. 20). Mezi předpokládaným severovýchodním okrajem centrálního plata a vnějším valem, resp. stodolou, se nachází již zmíněná cisterna, znovu obnažená koncem 20. století. Má lichoběžníkový půdorys o rozměrech 2,4×2,1 m, na východní straně rozšířený nepravidelným přístupovým „zálivem“. Její stěny



Obr. 2. Ondřejovice, jádro tvrziště s domem čp. 76, pohled od západu, listopad 2005.

z nasucho kladeného lomového kamene jsou šikmé, dnes dosahuje hloubky zhruba 1,7 m oproti úrovni okolního terénu.

Pro dokreslení situace tvrziště je nezbytné připomenout stružku, která areál protíná zhruba od jihu k severu. Nedaleko tvrziště je napájena pramenem, do areálu vstupuje přesně v jeho jižním nároží a směřuje do bývalého příkopu. Patrně sekundárně byla narovnána a prokopána takřka přímo přes zplanýrované ústřední plató; původně je zřejmě obtékala a na severozápadní straně průkopem ve zbytku okružního valu tvrziště opouštěla, aby pod cestou vyústila vtokem do potoka *Elsnitz*. Dozajista ve středověku plnila funkci napájecího zdroje a v souladu se starším bádáním (např. Weinelt 1936, 84–85; Musil–Plaček 2003, 123) můžeme tedy usuzovat, že příkop kolem jádra opevnění měl povětšinou zbahněné dno a v případě potřeby jej bylo možné pozvolna zaplavit, což ovšem dočasně negovalo smysl cisternového rezervoáru.

Nejasné je, kudy byl původně veden v terénu dnes již nezřetelný přístup do areálu. Nepochybně byl napojen na cestu z Ondřejovic, avšak v konečné fázi máme před sebou dvě zhruba rovnocenné možnosti vstupu. Buď byla stezka vedena mírně stoupajíc po vrstevnicích kolem opevnění přibližně v trase dnešní asfaltové silnice Ondřejovice–Dolní Údolí, od níž se v úrovni sídla odpojovala a od východu dorazila na severovýchodní nároží valu, nebo stoupala poměrně strmě po trase starší cesty ke dvoru *Pfütze* a na val se vyhoupla zhruba v místech stávající přístupové cestičky k usedlosti čp. 76.

2. Ondřejovické opevněné sídlo v zrcadle dosavadního bádání

V roce 1936 se v rámci své stěžejní práce o hradech jesenické oblasti *Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des Freiwaldauer Bezirkes* (Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte 36, Breslau, zde na s. 83–86) o Ondřejovicích rozepsal Herbert Weinelt. Opevnění charakterizoval jako hrad (*Burg Endersdorf*) podle něj čistého fransko-normanského typu, z něhož tehdy byly údajně patrné ještě nikoliv nevýznamné pozůstatky a torza zdív. Vývojově měl stát mezi jednoduchými věžovými hrady (*einfachen Turmburgen*) a šlechtickým hradem (*Adelburg*). Opevnění popsal jako kvadratické, o velikosti 50×50 m. Na východě, jihu a severu měl být val, na západě proti stoupajícímu svahu

jej údajně chránila kamenná hradba. Domníval se, že kamenná zeď původně obklopovala hrad na všech stranách, sám spatřoval její zbytky i v blízkosti sklepa (pod stodolou). Ve středu velkého čtyřhranu se zvedal plochý pahorek (*Turmhügel*) pro věžovou stavbu o rozměrech asi 13×13 m. Povšiml si, že poloha opevnění v povlnném svahu postrádala výhody přirozené ochrany. Dále věnoval pozornost rozšířené východní (severovýchodní) partii valu s domem čp. 76 a stodolou. Sklep pod ní hodnotil jako velmi starý, mnohem starší než stodola; důkaz spatřoval v jeho příložením k údajnému zbytku hradby (ta by ovšem byla silná jen 0,48–0,5 m!); vzápětí však upozornil, že jej přesto nelze považovat za součást středověkého hradu a že musel být do tělesa valu zapuštěn teprve později, v souvislosti s rozšířením celého valu, čímž měl být získán dostatek prostoru pro založení domu a stodoly. Zjevným rozporům mezi vlastním zřízením sklepa a – už podle Weinelta – mnohem mladší výstavbou domu se stodolou, které jeho výklad nastolil, se dále nevěnoval. Příčinu vysunutí domu a stodoly na val spatřoval v přetrvávajícím zbahnění terénu po zániku vodou chráněného hradu. Připomínkou vodní ochrany opevnění byl potůček, v jeho době protékající dnem širokého příkopu kolem věžového pahorku. Nezamyšlel se nad vydatností vodního zdroje a optimisticky hovořil o snadné zaplavitelnosti poměrně rozsáhlého příkopu v případě potřeby. Stejně tak se nezdržoval úvahami nad smyslem studny (*ein Brunnen*) na dně – podle něj zavodněného – příkopu, na jejíž přítomnost poukázal vzápětí poté, co důvtipně a přitom se shovívavým nadhledem smetl mylné lokální pověsti vykládající nevelkou depresi jako zahloubené vězení. Tyto historky mu sice byly nepřímým potvrzením starobylosti objektu a jeho hradní úlohy, více váhy však zřejmě přikládal údajně nikoliv nevýznamným středověkým nálezům dříve na lokalitě učiněným, jež se však k jeho lítosti beze stopy ztratily. Text dopovídal dosti schématickým půdorysem s měřítkem, poněkud pootočenou větrnou růžicí (což způsobilo diference mezi jeho označováním světových stran a skutečností) a v horním koutě ideální rekonstrukcí. V popisce příznak, že půdorys kreslil podle podkladů Maxe Müllera. Ty patrně byly ještě jednodušší nebo jim chyběly kóty. Ve Weineltově podání jsou totiž poměry na lokalitě značně zkreslené ve prospěch jeho teorie o „čistém příkladě fransko-normanského založení“.

Nejbližší analogii spatřoval v západoněmeckém hradě Gräfte u Driburgu, rozdíl byl podle něj jen v tom, že v Gräfte neobíhala fortifikaci zděná hradba, ale pouze palisáda. Na závěr se pokusil o zasazení opevnění v Ondřejovicích do historických souvislostí. Připomněl, že roku 1263 byla ves držbou hlucholazského fojstství a že podle *Liber foundationis* patřila biskupovi polovina osady. Od roku 1344 sledoval v místě rod z Waldova, jehož příslušník Mikuláš se měl po vsi psát již roku 1352. Uvedl, že opevnění poprvé v dochovaných písemných pramenech zachytil soupis příjmů vratislavského biskupství, jehož vznik Weinelt kladl do doby kolem roku 1410. Pak se věnoval přehledu majitelů statku až po katolika Kryštofa z Maltic, v letech 1582–1611 zemského hejtmána ve Slezsku, aby vzápětí konstatoval, že tehdy už hrad Ondřejovice nestál. Nakonec usoudil, že byl rozbořen již za husitských válek.

K Ondřejovicím se Weinelt vrátil ještě v některých svých pozdních pracích. První z nich, nazvaná *Die Turmhügelburg im Ostsudetenland* (Weinelt 1940, 342–361), na svoji dobu a pro daný prostor relativně kvalitní, vyšla na počátku 2. světové války v době, kdy již autor sloužil ve wehrmachtu na západní frontě. I v ní často při interpretacích a analogiích hledal oporu v díle Schuchhardtově, které na etnickém principu vytvářelo a definovalo jednotlivé typy opevněných sídel (Schuchhardt 1931). Zde Weinelt již méně kategoricky než ve svém stěžejním spisu (viz Weinelt 1936) podle tohoto schématu členil a řadil pojednáváné fortifikace. V podstatě ve zkratce zopakoval základní, jím již zveřejněné skutečnosti s tím, že zdůraznil podle něj přísné pravidelný půdorys založení.

Podruhé, avšak zcela marginálně, pak ondřejovické opevnění zmínil i ve své monografii *Forschungen zur Volkstumsgeographie des südschlesischen Stammesgebietes* (Weinelt 1940a), zvláště v podkapitole *Zur Wehrsiedlung (die Turmhügelburg)* na s. 71–72, představující jakýsi zkrácený výtah z výše citované studie. Konečně naposledy – v kontextu s hodnocením úlohy opevněných sídel různých typů při výstavbě země na Jesenicku – operoval s tvrzištěm v pří-

spěvku *Der mittelalterliche Wehrbau einer ostmitteldeutschen Rodungslandschaft. Die Burgen des Kreises Freiwaldau im Ostsudetenland* (Weinelt 1942, 162). Uvedené údaje ovšem téměř doslova opět kopírovaly známá fakta z jeho stěžejního a zřejmě i nejznámějšího díla; ani tentokrát neopomněl vyzvednout ortogonální dispozici a její vazbu na německý Západ.

Weineltovo pojednání se stalo v podstatě nejfundovanějším a nejrozsáhlejším textem, který byl Ondřejovickému opevnění věnován. Není proto divu, že většina následujících, jak česky, tak německy psaných statí je v zásadě jen zjednodušováním jeho sentencí. V těchto zjednodušeních bohužel leckdy zanikly Weineltovy drobné pochybnosti či obezřetná vyjádření, takže údaje jím předkládané jako pouze možné či přibližné, se posléze staly „samozřejmými fakty“. Špatná míra dochování objektu patrně příliš nelákala další badatele k podrobnějšímu studiu lokality *in situ* a zrcadlem jejich přístupu je tak třeba skutečnost, že pokud byla alespoň některá pojednání vůbec vybavena půdorysem lokality, bez výjimky se jednalo o takřka neverifikovaná překreslení Weineltova plánu.

To platí např. o jinak cenné práci Vladimíra Nekudy a Josefa Ungera *Hrádky a tvrze na Moravě* (Brno 1981, s. 229, č. 452 a obr. 185). Její autoři zde poprvé vystoupili s domněnkou, že ústřední plošina, podle nich o rozměrech 13×13 m, by měla být umělého původu.

Ondřejovická tvrz pochopitelně nechybí ve 2. (severomoravském) svazku kolektivní práce *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku z roku 1983* (Praha, s. 176). Pisatel příslušného hesla usoudil, že byla vybudována patrně za rytířů z Waldova, kteří ves drželi od roku 1344 do poloviny 15. století, a připomněl, že poprvé byla zaznamenána kolem roku 1420, kdy pro ní bylo údajně užito termínu „pevnůstka“. Zanikla „...nejpozději v 16. století...“. Stručnou stať doplnil poněkud chaotický popis prozrazující, že autor si s objektem příliš nevěděl rady. Podle něj stála na menším „...asi umělém návrší...“ a měla být „...obklopena čtvercovým hrazením 4×50 m, tvořeným zdí, jež se zachovala v základech jen po jedné straně čtverce...“. Ve středu mělo být (opět?) „...mírné návrší o rozměrech 13×13 m, na němž stála věž. Protože areálem tvrzíště protéká... potůček, je pravděpodobné, že kdysi napájel vodní příkop kolem hrazení...“.

Naposledy se objektem zabývali František Musil a Miroslav Plaček v roce 2003 (*Zaniklé hrady, zámky a tvrze Moravy a Slezska*. Praha, zde na s. 121–123). Autoři nejprve stručně



Obr. 3. Ondřejovice, valeně klenutý sklep v severozápadním úseku tělesa valu, listopad 2005.

podali přehled majetkových poměrů vsi ve středověku a usoudili, že „...pravděpodobně nejpozději za vlády Schoffů zpuskla a zanikla ondřejovická tvrz, v níž tito majitelé nesídlili...“. Opevnění stručně popsali. Po prohlídce na místě počátkem 21. století usoudili, že val byl původně na všech čtyřech stranách a na něm mohla stát ještě kamenná zeď. O masivnějším východním valu mínili, že mohl sloužit jako „...snad malé předhradí...“. Uprostřed tvrzíště již neshledali „...žádné pozůstatky tohoto pahorku...“ a jeho okolí charakterizovali jako „zcela rovnou louku, kterou protéká nevelký potůček“. Text doprovodili výsekem mapy stabilního katastru z roku 1836, do něhož zakreslili obrys opevnění, a schématickým půdorysem překresleným podle Weinelta. U něj však poopravili označení světových stran a vynechali ideální rekonstrukci základní dispozice.

Výjimkou, odlišující se od „Weineltových epigonů“, byl Vladimír Goš, který se Ondřejovic dotkl v příspěvku *Vodní tvrz v Jeseníku* (ČSM-B 30, 1981, zde na s. 241). V něm na základě revize lokality vapochoyboval o řadě Weineltových premis, zejména o existenci centrální vyvýšeniny uprostřed příkopu, ovšem sám – zřejmě nezávisle na soudobém textu Vladimíra Nekudy a Josefa Ungera – operoval s úvahou o umělém nasypání tohoto přírodního pahorku. Na rozdíl od Weinelta také prohlásil, že na tvrzi se „...nenalezly žádné hmotné pozůstatky...“.

Druhou základní, a chronologicky vlastně starší, linii pojednání o ondřejovickém opevnění založila trochu mimoděk už roku 1930 Angela Drechslerová ve svém impozantním díle *Altvaerland. Urkundenregesten und zusammenfassende Gedanken über die Dorfverhältnisse im Neisser Fürstentum, österr. Anteil, heute Bezirk Freiwaldau* (Olmütz 1930, sv. I, o Ondřejovicích zde na s. 49–64). Přestože cílem jejího pojednání o vesnickém i městském osídlení na Jeseníku nebylo studium opevněných lokalit, autorka se jim nevyhnula. Také o ondřejovickém opevnění se vlastně zmínila jen pro dokreslení jiných údajů. Nejprve (chybně) uvedla, že opevnění (nazývá je zámekem – *Schloß*) se nalézá na pozemcích selské usedlosti čp. 77. Pak už jen stručně zmínila zbytky valu a příkopu, které by tam měly být k vidění (s. 50). Dále snesla formou krátkých regestů naprostou většinu známých středověkých údajů o Ondřejovicích, z nichž vzápětí vydatně čerpal Weinelt a později i Ladislav Hosák a Rudolf Zuber a bez nichž se vlastně dodnes neobejde žádný zájemce o dějiny oblasti. Mezi jinými zdroji svých údajů však uvedla také rukopisnou kroniku, kterou sestavil místní nadučitel Wilhelm Otte a v níž se opevnění dostalo větší pozornosti.

Ondřejovický řídící učitel v letech 1881–1902 Wilhelm Otte, jehož otec Josef byl roku 1871 obecním starostou, si koncem 19. století poznamenal vyprávění Eduarda Schönwaldera z čp. 76 o „rytířské rukavici“ a dalších předmětech, nalezených při přestavbě domu. Podle Schönwalderova líčení stával kdysi na pozemcích jejich usedlosti hrad s válcovou věží, kruhovou zdí se střílnami, obklopený vodním příkopem, přes který vedl padací most. Pod objektem byla „podzemní stáj“ (Otte 1930; srov. Joanidis 2001, 138). Ottem zachycené Schönwalderovo podání bylo sice v zásadě snůškou zjevných nesmyslů, kombinovaných se zmatenými údaji opírajícími se v zadním plánu o realitu, našlo však svůj vzdálený ohlas v odborné literatuře ještě 2. poloviny 20. století. Vcelku přijatelně interpretovalo terénní depresi kolem jádra jako bývalý vodní příkop a jistě pozornosti zasluhuje názor, že klenutý sklípek (ve skutečnosti v něm nouzově mohlo být ustájeno nejvýše několik ovcí či vepřů) byl v rodinné tradici považován za součást nikoliv usedlosti, ale staršího zaniklého opevnění.

Věrným následovníkem podmanivého díla Angely Drechslerové byl ve své starší monumentální práci Rudolf Zuber (*Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*. Ostrava 1966, zde na s. 355). Ten připomněl, že *fortalicium bonum* z doby kolem roku 1420 leželo v místech čp. 76. Při jeho popisu však téměř zcela pominul Weineltovy teze a dílem ve stopách sdělení Wilhelma Otte napsal, že tvrz měla čtvercový půdorys o straně 50 m, valy a příkopy a že v jihovýchodní části stála kulatá věž, zatímco v protilehlém nároží byl vjezd s padacím mostem. Dále objektu nevěnoval hlubší pozornost, jen nepřímou z jeho textu o barokním zámku proti kostelu vyplývá, že zánik tvrze předpokládal v širokém intervalu 16.–1. poloviny 17. století, před rokem 1668.

V poválečné německy psané odborné literatuře naši lokalitu velmi letmo připomněl i Walter Kuhn (*Neue Beiträge zur schlesischen Siedlungsgeschichte*, Sigmaringen 1984, s. 90), a to v souvislosti s osídlovacím procesem nízké země a zabezpečením její jižní hranice založením města Hlucholaz a vysazením linie lesních lánových vsí, mezi nimi i Ondřejovic (dále vzpomněl Bodzanów, Kolnowice, Mikulovice, Konradów). Navázal tak svým způsobem na Kurta Engelberta (*Quellen zur Geschichte des Neisser Bistumslandes auf Grund der drei ältesten Neisser Lagerbücher*. Würzburg 1964), který upozornil na existenci ještě jednoho *Endersdorfu* nedaleko Grotkova (dnes Jędrzejów v Polsku). Engelbert právě k této lokalitě vztáhl písemné údaje z let 1371 (21. května), 1372 (10. října) a 1373 (12. ledna), kdy je vzpomínána *Andree villa*, *Andreevilla* a *Andreavilla* (srov. NLB s. 54, č. 222; s. 67, č. 331; s. 71, č. 371), i když v zprávy k roku 1372 si nebyl zcela jist, o který *Endersdorf* vlastně šlo a připouštěl možnost, že zpráva se může týkat i Ondřejovic u Zlatých Hor (srov. Jurek 1996, 209). V těchto souvislostech můžeme připomenout i starší sdělení Klause Lorenze v příspěvku *Urkundliches über Wehranlagen im Neisser Lande* (40./42. Jahresbericht des Kunst- und Altertumsvereines Neisse 1939, s. 13–18), ve kterém představil 36 vesnických lokalit s drobnými středověkými opevněními, jež byly zachyceny písemnou formou. Mezi nimi – s odvoláním na vratislavský Registr XXIV, 1 – uvedl k roku 1300 (!) také *Endersdorf* na českém území: „*Der Erbherr dient mit dern Speer und ist allda ein gutes fortalicium*“ (s. 16). Jde však evidentně o nesprávnou dataci do němčiny přeloženého latinského záznamu v soupisu příjmů vratislavského biskupství, jehož vznik je kladen až do třetího desetiletí 15. věku (srov. RWC s. 252, č. 1, fol. 38a; viz níže).

3. Archeologická zjištění

S lítostí musíme konstatovat, že k dispozici není byt' jen jeden jediný archeologický doklad či nález vztahující se k tvrzišti. Podrobné studium v relevantních muzejních sbírkách regionu nepřineslo kladný výsledek a ani dosavadní literatura v tomto směru nenabídla žádná pozitivní zjištění. A tak lze upozornit jen na kratičkou informaci v článku Bruno Frobela *Die Burg Endersdorf* (in: Zuckmantel mit den Dörfern Hermannstadt, Endersdorf, Obergrund, Niedergrund und Reihwiesen, Bietigheim-Bissingen 1995, s. 485–486), ve které – nepochybně vycházejíc z rukopisu Wilhelma Otte – autor uvedl, že předchůdce poslední majitelky Anny Drescherové, jež opustila dům čp. 76 v roce 1946, nalezl při bourání staré zdi železnou rytířskou rukavici, jakousi palici (palcát?) a další blíže nespecifikované předměty.

4. Skoupá výpověď písemných pramenů

Jako u řady jiných drobnějších opevněných sídel na Jesenicku, kde jsou středověké písemné zmínky nadmíru skromné nebo úplně chybí, i v případě Ondřejovic jsme odkázáni na prozatím jediný známý soudobý údaj o existenci a fungování objektu. Je jím stručná glosa v rejstříku příjmů vratislavského biskupství. Podle něj měla ves Ondřejovice, příslušná k distriktu města Hlucholaz, rozsah 40 lánů a byla dílem biskupským lénem a dílem laickou držbou. Držitelům vsi připadly všechny výnosy z polností i lesů náležejících k Ondřejovicím a byli biskupům povinováni službou jedním kopím. Spíše mimoděk písař na závěr poznamenal, že ve vsi je dobré opevnění (RWC s. 252, č. 1, fol. 38a: „...*XXIV. Districtus Czingenhals... Sequuntur ville districtus eiusdem: Andrisdorf habet XL mansos et est laicalis et feodalis et dominus ville percipit omnia emolumenta tam in agris quam de siluis et tenetur seruire cum hasta et est ibi fortalicium bonum...*“).

Soupis, označovaný *Registrum Wratislaviense censuum et reddituum ad episcopatum spectantium*, se zachoval toliko ve dvou pozdějších opisech ze 16. století. Starší z nich použil Wilhelm Schulte na počátku 20. století k edici zpřístupňující rejstřík širšímu využití. Sepсал, resp. dokončil jej roku 1526 Dominik z Vidnavy, tehdy kvardián františkánského kláštera v Hlubčicích, pro vratislavského biskupa Jakuba ze Salzy. Editor předpokládal, že kvardián Dominik přitom vytvořil kompilaci z několika starších podkladů a v úvodu edice se pokusil o vymezení doby vzniku těchto původních předloh. Jejich zpracování podle Schulteho

zjištění spadá do časů vratislavského biskupa Konráda z Olešnice, neboť o Konrádovu předchůdci, biskupu Václavovi Lehnickém, se na více místech hovoří jako o zesnulém. Datum Václavovy smrti, 30. prosince 1419, pak vylučuje, že by rejstřík mohl pocházet z roku 1410, jak se domnívala Angela Drechslerová (DAL I, 51) a podle ní Herbert Weinelt (Weinelt 1936, 85). Zmínka o zástavě Prudníku falkenberskému vévodovi Jindřichovi pak podle něj posunula termín *post quem* na dobu po 30. dubnu 1420. Schulte zároveň konstatoval absenci jakýchkoliv konkrétních ohlasů husitských válek v rejstříku, z čehož vyvodil, že jádro záznamu muselo být sepsáno před rokem 1426 (RWC s. 204–206). Jeho brilantnímu rozboru je třeba dát za pravdu.

V době mezi polovinou roku 1420 a rokem 1426 tedy v Ondřejovicích stálo opevnění, které takřka jistě bylo v držení šlechtických uživatelů statku. Ze zápisu ovšem není jasné, zda bylo situováno v laické části osady nebo na lenním majetku. Stejně tak ze zprávy nevyplývá nic bližšího o jeho podobě. Pozitivní hodnocení sotva mělo být fortifikační charakteristikou, s ohledem na smysl rejstříku formulace spíše vyjadřovala uspokojivý stavební stav objektu a tedy důvěru, že v nejbližší době nebude třeba větších investic do jeho oprav. Čirou, i když možná nikoliv chybnou, spekulací by bylo další uvažování o zvoleném termínu *fortalicium* v tom smyslu, že objekt neasocioval písaři pouhé chráněné vrchnostenské sídlo, ale vnímal jej jako útvar, který může plnit užitečnou úlohu při konfliktní situaci. S podobnými soudy je však třeba zacházet velmi opatrně. Rejstřík příjmů vratislavského biskupství totiž zachytil jen naprostý zlomek opevněných sídel v nízké zemi a zdá se, že bez jakéhokoliv systému. V celé otmuchovské prokuracii byl zaznamenán jen hrad v Javorníku a opevnění v Ondřejovicích a v Jeseníku. Javornická fortifikace přitom bylo označena jako *castrum* (RWC s. 239, č. 28, fol. 28a: „...*Jawornik, ubi est castrum, et villa sub castro...*“), zatímco Ondřejovice a Jeseník shodně jako *fortalicium* (RWC s. 253, č. 17, fol. 39a: „...*Freynewalde opidum, in quo dominus episcopus habet fortalicium...*“). Z údajů rejstříku se ovšem dovídáme o existenci také dalších pevností, a to o hradech Kaltenštejnu a Frýdberku; písař je však vždy zachytil spíše mimochodem, když poznamenal, že některé dávky z té či oné vsi jsou odváděny nikoliv biskupskému prokurátorovi, ale právě na některý z hradů. Přitom velikostí, výstavností či fortifikačními hodnotami se ondřejovické sídlo zdaleka nemohlo srovnávat s takřka zatajeným hradem Kaltenštejnem a už vůbec ne s úplně zamlčeným hlavním sídelním hradem biskupů v Otmuchově. Neplnilo ani správní roli přesahující rozlohu skromného, dílem lenního a dílem laického statku. Nezbyvá tedy, než se prozatím smířit s možností, že do soupisu se dostalo vlastně jaksi mimochodem. Při této v podstatě náhodě jen okrajovou roli snad sehrála teoreticky uvažovaná pozitivní úloha objektu při obraně hranic biskupství.

Lapidární záznam sice naznačuje, že opevnění existovalo již nějaký čas před sestavením rejstříku, avšak o délce této doby neříká vůbec nic. Stejně tak je příznačné, že jak se opevnění v řídké dochovaných písemných pramenech náhle vynořilo, vícekrát o něm již není zmínky. Zkratka, výpověď středověkých psaných pramenů zůstává více než střídma.

5. Pokus o výklad

Při ojedinělosti takřka nic neříkající písemné zprávy z konce 1. čtvrtiny 15. století a absenci podstatnějších archeologických zjištění z lokality nezbyvá, než se pokusit při výkladu o historii a smyslu objektu vyjít z nepřímých indicií, tedy z nástinu historických souvislostí, v nichž mohl objekt fungovat. To je sice riskantní a zdánlivě přespříliš hypotetické, nicméně prozatím asi jediné schůdné řešení.

Vznik Ondřejovic souvisel s nástupem vrcholné kolonizace v jižním dílu nízké biskupské země ve 2. čtvrtině 13. století. Za jeden z řady podnětů jejího nástupu bývá považováno ohrožení ze strany českých a moravských Přemyslovců. Moravský markrabě Vladislav Jindřich se po získání vlády nad celou Moravou mezi lety 1209–1212 soustředil na administrativní a hospodářské reformy zahrnující rovněž podporu hornické činnosti a zakládání měst (Wihoda 1998, 21–34; Kouřil–Wihoda 1998, 341–362; Wihoda 2000, 5–45; Wihoda 2005, 52–67). Potřeba drahých kovů s rostoucím významem Přemyslovců na středoevropské po-

litické scéně strmě narůstala a pragmatický markrabě proto inicioval nebo alespoň důrazně zaštitil průnik svých poddaných z prostoru Bruntálska do perspektivního zlatorudného revíru v kotlině potoků Olešnice (Prudniku) a Miserich (Zlatého potoka) za masívem Příčného vrchu a sedlem Vorwitz někdy na počátku 20. let 13. století. Česká expanze tím ale překročila zemskou hranici dělicí Moravu od Slezska a dostala se na území, které si vratislavští biskupové nárokovali jako starobylou součást otmuchovské kastelánie (CDB II, s. 244–245, č. 254: „...*quod clare memorie... marchio Moraviensis possessiones quasdam ecclesie sue* [tj. vratislavského biskupství], *in quibus aurifodine consistunt, per violentiam detinebat...*“). V situaci, kdy se rigorózní lpění na skutečných i domnělých právech vratislavských biskupů, snažících se neadekvátně promítnout univerzalistické teze papeže Innocence III. prosazené na IV. lateránském koncilu roku 1215 do slezských poměrů, vyhrtilo ve vážné konflikty mezi slezským vévodou Jindřichem Bradatým a biskupem Vavřincem v roce 1217, nemohl vratislavský elekt doufat v nadšenou podporu ze strany zeměpána. Vévoda Jindřich, který udržoval s Přemyslovci korektní vztahy navzdory tragickému konfliktu Přemysla Otakara I. s kouřimským vévodou Děpoitem III., zahlazenému v souvislosti se sňatkem Jindřichova syna Jindřicha II. s českou princeznou Annou, zřejmě ponechal biskupa na holičkách. Biskup Vavřinec se tedy začal dovolávat podpory přímo papeže Honorio III. Ten však měl na paměti nepříjemný spor o desátky z Němci kolonizovaných novín ve Slezsku v roce 1217, do něhož jej biskup vmanipuloval a v němž musel Vavřince kárat a mírnit (SUB I, s. 110–111, č. 153). Omezil se proto na alibistické napomenutí markraběte a výzvu, aby zabrané území s doly vrátil. Jenže Vladislav Jindřich 22. srpna 1222 zemřel, aniž dostal papežové pobídce k nápravě. Nato Honorius tedy informoval o situaci českého krále Přemysla Otakara I. a vložně formulovaným listem z 27. ledna 1224 i jeho nabádal k vydání sporného majetku vratislavskému biskupství a k vrácení neoprávněně nabytých výnosů z něj (CDB II, s. 244–245, č. 254; Pfitzner 1924, 19–20; Pfitzner 1924a, 1–16; Pfitzner 1926, 60–61; Zuber 1972, 29–30; Kouřil–Wihoda 1998, 341–362; Kouřil–Prix–Wihoda 2000, 419–420, 425, 439–440). To však Přemysla ani nenapadlo.

Osamocený biskup Vavřinec se tedy účinné pomoci nedočkal a proto musel hledat jiné řešení, které by alespoň zablokovalo další eventuální postup Přemyslovců v severním předhůří Jeseníků. Patrně někdy po roce 1223/1224, jistě před svou smrtí roku 1232, Vavřinec svěřil jakémusi Vitigovi fojství v hlucholazském distriktu. Svůj krok biskup zdůvodnil mlhavým konstatováním, že Vitigovým úkolem má být uvedení kolonistů do dosud nedostatečně osídlených končin, a tím obrana majetku biskupství, neboť otmuchovská kastelánie byla údajně od počátků křesťanství v zemi državou sv. Jana Křtitele – tedy vratislavského biskupství. Podle Vavřincovy argumentace však biskupské zboží ohrožovali nejenovaní nepřátelé neprávem okupující hraniční území (SUB III, s. 296–297, č. 449; Menzel 1978, s. 391–392, č. 50; srov. DAL I, 22; Pfitzner 1926, 63, 321; Zuber 1972, 29–30). Neadresnost biskupova vyjádření sice mohla být směřována proti komukoliv, včetně vratislavských Piastovců, neboť právě v letech 1226–1230 gradovalo další kolo sporů mezi vévodou Jindřichem I. a biskupem Vavřincem, kterého kníže vinil z neoprávněného vybírání desátků z kolonizovaného pomezního hvozdu chráničího Slezsko (SUB I, s. 191, č. 261; s. 227–228, č. 308; Irgang 1977, 221–240; Kouřil–Prix–Wihoda 2000, 439–440). Z nepřímých indicií lze však pravděpodobně usuzovat, že pasus nedochované Vavřincovy listiny pro fojta Vitiga reagoval na nedávný přemyslovský zábor (tak už třeba Pfitzner 1926, 60–61, 63; Kouřil–Wihoda 1998, 341–362; Kouřil–Prix–Wihoda 2000, 439). Obtížný výklad situace ještě více zamotal v roce 1972 Rudolf Zuber (1972, 29–30). Ten sice oprávněně zpochybnil příliš přímočarou souvislost záboru Zlatohorska se založením Hlucholaz ještě v roce 1222, jak ji podal Josef Pfitzner (1926, 60–61, 63, 349), ovšem na druhou stranu příliš podleh svému zjednodušení argumentace Waltera Latzka (1938, 70–71). Zlaté Hory (Cukmantl) podle něj byly stálou součástí Moravy a expanze Vladislava Jindřicha tedy musela mířit přes moravsko-slezskou hranici. Zuber uvažoval o prostoru Frývaldova (Jeseníku) či spíše o údolí dnešní Olešnice, v němž se nacházejí Ondřejovice a Mikulovice (Zuber 1972, 29). Dokladem toho, že založení

Hlucholaz prý nemohlo souviset s přemyslovským útokem, mu byla samotná poloha města, od Zlatých Hor odděleného údajně Biskupskou horou (890 m n. m.). Jenže Hlucholazy od Zlatých Hor ve skutečnosti odděluje jen sotva 400 m vysoké mírné sedlo mezi vrchem Przednia Kopa (490 m n. m.) a ramenem Biskupské Kopy, kterým dodnes prochází pohodlná silnice spojující obě města vzdálená jen 8 km. Navíc biskup Vavřinec zřejmě ve svém privilegiu pro Vitiga vůbec nemluvil o založení Hlucholaz, ale o kolonizaci celého obvodu hlucholazského fojstství. Přitom z listiny biskupa Tomáše I. z 31. srpna 1263 jasně vyplývá, že tato osídlovací činnost měla zasáhnout poměrně široký prostor, včetně území pozdějších vsí jižně od Hlucholaz, hraničících přímo se zlatohorským obvodem.

Vitigo zřejmě ještě v průběhu 30. let 13. století přikročil k naplnění úkolu. Kolonizace poměrně rozsáhlého území však byla organizačně i investičně natolik náročná, že Vitigo přibral ku pomoci ještě společníka Siegfrieda. Společně s ním založil město Hlucholazy, následně se oba zaměřili na další kroky vedoucí k naplnění vlastního smyslu Vavřincova záměru a v okolí Hlucholaz začali osidlovat rizikový prostor na dolním a středním toku Olešnice a při hranici s přemyslovským anektovaným obvodem u Zlatých Hor (Pfitzner 1926, 63). Protože grandiózní biskupův plán překračoval Vitigovy a Siegfriedovy možnosti a otmučovská kastelánie byla zle postižená vpádem Mongolů v dubnu 1241 po bitvě u Lehnice, musel ještě v roce 1249 další biskup Tomáš I. pověřit kultivací úrodných končin severovýchodně od města rytíře Smila (CDS VII-1, s. 274, č. 705; srov. Maetschke 1928, 70–71; Zuber 1972, 33; Kouřil–Prix–Wihoda 2000, 440) a jiného neznámého lokátora vysazením vsi Ludvíkova v těsném východním sousedství Hlucholaz (Ludwigsdorf, dnes Charbielin v Polsku). Zvýšené osídlovací úsilí vratislavského biskupství tedy připouští jako nejvhodnější dobu založení a osazení vsí v širokém segmentu jižně od Hlucholaz období 30.–40. let 13. věku. Podle již zmiňované listiny biskupa Tomáše I. z 31. srpna 1263 tu v rozsahu hlucholazského fojstství zřetelně činností Vitigovou a Siegfriedovou vznikly vsi Mikulovice, Konrádov (Dürr Kuntzendorf, dnes Konradów, Polsko), Ondřejovice, Kolnovice a později zaniklý Lichtenberk, možná (?) položený přibližně v místech osady Javorné (SUB III, s. 296–297, č. 449). Z jiné listiny vévody Vladislava, salcburského arcibiskupa a administrátora vratislavského biskupství, vystavené 28. dubna 1268 v Třebnici pak víme, že k hlucholazskému vikbildu, územně totožnému s kdysi Vitigovým fojstvím, nadto náležely ještě vsi Langendorf (dnes Bodzanów, Polsko), dále Podlesí (Schönwalde, dnes Podlasie v Polsku) a Jarnoltov (Arnoldisdorf, dnes Jarnoltówek v Polsku), zjevně vysazené rovněž jinými lokátory.

Ondřejovice tedy byly založeny v rámci kolonizačního úkolu, zadaného biskupem Vavřincem před rokem 1232 fojtu Vitigovi. Ves byla položena takřka na hranicích zlatohorského přemyslovského obvodu a přes všechny těžkosti, které v sobě lokace zemědělského osídlení v podhorském terénu obsahovala, můžeme počítat s jejím konstituováním do poloviny 13. století (srov. Pfitzner 1926, 63, který vznik osad kladl již do let 1222–1232). Sotva však lze předpokládat, že by se tu pro fojta Vitiga a jeho pomocníka Siegfrieda angažoval biskupský rytíř Ondřej, jehož jméno známe ze svědecké řady dokumentu biskupa Tomáše I. ze 6. prosince 1248 (CDS VII-1, s. 265–266, č. 686). Ondřejovice byly poměrně malou vsí, ještě koncem 13. století v nich bylo pouze 14 velkých lánů odvádějících, vzhledem k poloze na neúrodné podhorské půdě, jen poloviční dávky (CDS XIV, A.II, s. 12, č. 81, fol. 6b: „*Districtus versus Cigynhals... Andree villa habet xiiij mansos magnos pro parvis...*“). Osídlení sice bylo primárně agrární, nicméně působilo jako stabilizační prvek na slezské straně hranice, která běžela přímo nad vsí po hřebeni tvořícím od Zámeckého pahorku (868,1 m n. m.) rozvodí mezi horním a středním tokem Prudníku (Olešnice) na jedné a dnešní Olešnici na druhé straně. Nadto představovaly Ondřejovice jistě zázemí pro zlatokopeckou činnost a horní díla na středním a dolním toku Olešnice na území vratislavského biskupství, v listině z 31. srpna 1263 charakterizovaná jako položená „...*proti Cucmantlu a Bruntálu...*“ (SUB III, s. 296–297, č. 449: „...*montibus contra Cucmantel et Vrudental...*“), jejichž organizace a provoz rovněž spadaly pod dohled a soudní pravomoci Vitiga se Siegfriedem.

Ves byla poprvé v dochovaných písemných pramenech zmíněna často uváděného 31.

srpna 1263 v listině vydané ve Vratislavi, v níž biskup Tomáš rozhodl sporné nároky potomků původních organizátorů kolonizace – Vitiga a Siegfrieda. Spory mezi Vitigovými syny Moykem, Vitigem, Reymboldem a Vavřincem na jedné straně a Siegfriedovým synem Dětřichem na druhé straně se točily v prvé řadě kolem města Hlucholaz, ovšem vztahovaly se na celou oblast, kterou Vitigo se Siegfriedem osadili. Biskup – mimo jiné – proto stanovil, že šoltéství v Langendorfu a Mikulovicích náleží jen potomkům Vitigovým a sporné strany se mají podle složitého klíče dělit jen o část soudních pokut a o ostatní výnosy. Ze zvláštní přízně biskup daroval Vitigovým synům i šoltéství v mensální vsi Ludvíkově. Naproti tomu zakladatelské nároky ve vsích Konrádově, Ondřejovicích, Kolnovicích a Lichtenberku měly zůstat dědicům obou fondátorů a platy a desátky z těchto vsí měly z poloviny připadnout Vitigovým synům a z poloviny Dětřichovi. Všichni tam pak měli podržet plná soudní práva, tedy šoltéskou pravomoc (SUB III, s. 296–297, č. 449: „...*Utilitas eciam omnium aliarum villarum in censu et decima pertinet per medium filiis Vitigonis et filio Sifridi, scilicet in villa Conradi, Andree, Scorosonis, Lichtenberc... in quibus plenam obtinent iurisdictionem...*“). Tento údaj o rozdělení výnosů ze vsi na polovinu mezi dědice Vitigovy a Siegfriedova syna Dětřicha je poměrně důležitý, neboť nadlouho určil komplikované vlastnické poměry v Ondřejovicích. Pro poznání okolností vzniku ondřejovického opevněného sídla je pak závažné, že osada byla jen jednou z mnoha, v nichž hlucholazští fojtové, sídlící v dobře hrazeném městě, ve 2. polovině 13. a počátkem 14. století drželi část výnosů.

Zdá se, že někdy před 28. dubnem 1268 převzal většinu fojtských práv v hlucholazském distriktu od svých bratrů třetí Witigův syn Reymbold řečený Fulleschussel. Uvedeného dne mu totiž správce vratislavského episkopátu, vévoda Vladislav, jako fojtovi v Hlucholazech potvrdil dědičná práva na třetinu komorních soudních pokut z města a vesnic v jeho vikbildu, tedy z Langendorfu, Podlesí, Konrádova, Ondřejovic, Jarnoltova, Lichtenberku, Mikulovic a Kolnovic a zároveň Reymbolda a jeho bratry osvobodil od vévodských dávek vybíraných v celé zemi (SUB IV, s. 52, č. 57: „...*Reymboldo advocato de Czegenhals Weleschussel... de iure nobis in civitate videlicet et in villis... Andresdorff...*“). Poměrně rozsáhlá držba Vitigových a Siegfriedových synů na Hlucholazsku ovšem ve 13. století prodělala řadu proměn. Zatímco Fulleschusselové ve 13. století své nároky v Ondřejovicích udrželi, zdá se, že Dětřich na ně resignoval a jeho polovina vesnice se před koncem 80. let 13. věku vrátila do rukou vratislavských biskupů. Tento stav zachytil rejstřík příjmů vratislavského biskupství, jehož nízká část byla sestavena kolem roku 1290 (CDS XIV, A.II, s. 12, č. 81, fol. 6b: „...*Andree villa est dimidia domini episcopi...*“). Důvodem, proč můžeme na přelomu 13. a 14. století stále kalkulovat s fulleschusselovskou držbou v Ondřejovicích, byla jejich malá ekonomická výnosnost, riziková poloha v zapadlém horském údolí, blízkost hranice a uvážená rodová politika. Fulleschusselové se postupně soustředili na emfyteutickou kolonizaci dalších vsí v biskupské zemi; víme, že se např. podíleli na rozšiřování Vojčic u Grotkova (CDS XIV, A.II, s. 22–23, č. 178, fol. 11a–11b), a usilovali o adekvátní postavení v Nise (např. SUB VI, s. 114, č. 141; CDS XVI, s. 260, č. 3405 a dále podle rejstříku; NLB s. 18, č. 3), zatímco Siegfriedovi potomci Dětřich a Siegfried z Hlucholaz se rovněž prosadili v Nise (např. SUB VI, s. 114, č. 141; CDS XIV, s. 5, č. 9, pozn. 38) a výměnou za dvě masné lávky v Hlucholazech získali od biskupství lány v Sedlicích u Grotkova (CDS XIV, A.II, s. 5, č. 9, fol. 2a). Fulleschusselové navíc v letech vyhroceného sporu mezi vratislavským vévodou Jindřichem IV. a biskupem Tomášem II. (1283–1286) dokázali obratně lavírovat mezi znepřátelenými stranami. Neztratili důvěru biskupa, avšak akceptováním vévodských revindikačních nároků ani nepopudili Jindřicha IV. natolik, aby je smetl během svého tažení proti Edelštejnu v roce 1285. Díky tomu Ondřejovice také unikly vévodskému záboru sporných biskupských vsí a v seznamech okupovaných osad z 3. a 30. července 1284 nebyly uvedeny, ačkoliv v ostatních vesnicích, kde měli Fulleschusselové své majetky, se usadili vévodští straníci (srov. Langendorfu, Ludvíkovu, Mikulovicím, Kolnovicím, Konrádovu, SUB V, s. 92–94, č. 117; s. 109–111, č. 135) a třeba přítomnosti dravých Wüsthubů např. v Langendorfu se Vitigovi dědicové ještě nějaký čas nezbavili (srov. CDS XIV, A.II, s. 12, č. 80, fol. 6b). Zkrátka, zdá se,

že ztracená podhorská enkláva Fulleschusselů, sestávající ze stagnujících osad Ondřejovic a Lichtenberku (ten možná už někdy v této době byl zpustlý), nikoho valně nezajímala.

V důsledku této neradostné hospodářské bilance na přelomu 13. a 14. věku ztráceli zájem o podhorskou oblast s polovinou Ondřejovic i sami Fulleschuslové. Vítek mladší z Hlucholaz odstoupil delší čas před rokem 1315 kostelu v Hlucholazech díl desátků z Langendorfu a z 8 lánů v Konrádově (CDS XVI, s. 282, č. 3 473; srov. CDS XIV, s. 36, č. F.1, pozn. 448) a Bertold Fulleschusel se syny Mikulášem a Petrem napřeli už kolem roku 1304 svou pozornost do úrodnějších končin v okolí Nisy (srov. např. NLB s. 18, č. 3; CDS XIV, s. 22, č. 175, pozn. 260; CDS XVIII, s. 302–303, č. 4 546 a dále podle rejstříku; NLB s. 49, č. 183 ad.). Nevíme sice spolehlivě, co se s Ondřejovicemi dělo v 1. třetině 14. století, před rokem 1344 se však Fulleschuslové z této oblasti vytrátili a do rukou vratislavských biskupů se dostalo už před 28. březnem 1310 jak fojstství v Hlucholazech (srov. CDS XVI, s. 169–170, č. 3132), tak postupně i řada kdysi fulleschuslovských vsí v jejich jižním okolí.

Návrat osady do majetku vratislavských biskupů odstartoval nový rozvoj Ondřejovic. Patrně někdy v širokém intervalu mezi lety 1292–1344 bylo podstatně rozšířeno osídlení a počet obhospodařovaných lánů formálně vzrostl ze 14 na 40 (srov. RWC s. 252, č. 1, fol. 38a: „*Districtus Czingenhals... Sequuntur ville districtus eiusdem: Andrisdorf habet XL mansos...*“; ke kolonizaci lesních končin na Jesenicku ve 14. století srov. třeba G-M II, s. 219–223, č. 26). Teoreticky (do provedení archeologického výzkumu) bychom mohli připustit, že součástí revitalizace Ondřejovic byla i výstavba opevněného sídla nad osadou na parcele dnešního domu čp. 76. Vznik opevnění by měl svou logiku právě v neklidných dobách na samém konci 13. a v 1. třetině 14. století. Jakkoliv se to může jevit jako pramálo pramenné podložené, z polohy opevnění totiž lze dedukovat více než jeho očekávanou správní a sídelní funkci v rámci ondřejovického statku. Z hlediska situování objektu v krajině je zřejmé, že opevnění svým povýšením nad jižní konec vsi sice jednak dominovalo Ondřejovicím roztaženým v údolí pod ním, jednak tvořilo jakousi závoru či záštitu na vcelku nevýznamné cestě z údolí Olešnice. Ta hypoteticky umožňovala kupcům z Moravy a Opavska, putujícím po Jesenické stezce, po průchodu zemskou bránou u Horního Údolí obejít pravděpodobně kontrolní stanoviště v ohybu Olešnice pod Dolním Údolím (místo vstupu na území vratislavského biskupství dodnes indikuje přitesaný skalní blok se zvětralým raně novověkým znakem u dnešní státní silnice ze Zlatých Hor do Ondřejovic v blízkosti železničního přejezdu) a napojit se na zemskou cestu až pod Ondřejovicemi. Jestliže Přemyslovci na sklonku 13. věku zajistili Jesenickou stezku postupně soustavou celní stanice u Drakova, hradem Koberštejnem a zemskou bránou u Horního Údolí (srov. Kouřil–Prix–Wihoda 1998, 111–131; Kouřil–Prix–Wihoda 2000, 448–452), dala by se očekávat alespoň skromná reakce i ze strany vratislavského biskupství.

Neklamné důkazy však schází a proto je třeba alternativně pracovat i s jinou verzí. V roce 1344 se vratislavský biskup Přeclav dostal do střetu s olešnickým vévodou Konrádem. Smířčí komise rozhodla, aby do vyřešení sporu bylo město Hlucholazy s příslušným obvodem svěřeno do rukou rytířů Petra *Santkonis* a nízkého hejtmana Jana z Waldova jako záruka, že výsledek arbitráže bude respektován (DAL I, s. 23, 51). Literatura vcelku jednoznačně soudila, že Ondřejovice pak již zůstaly v rukou rytířů z Waldova (např. DAL I, 51; Zuber 1966, 348), čemuž lze pouze přitakat. Osudy vsi se tak na dlouhou dobu propojily s tímto rodem. Rytíři z Waldova, v čele s Friedrichem, později pohřbeným v kameneckém klášteře († 15. března neznámého roku, zřejmě 1313; NK, s. 318), přišli z Lehnicka do nízké země v napjatých časech bojů mezi Jindřichem IV. a biskupem Tomášem II. Vévoda jim svěřil hrad ve Waldově (dnes Starý Las u Nisy) a waldovský kastelán odtud v letech 1284–1285 terorizoval přivržence biskupa Tomáše, zejména kanovníka Martina, jenž užíval kostela v Karlovicích. Kastelán zároveň konfiskoval církevní desátky z okolních vsí, mimo jiné i z Ludvíkova, dále např. zcizil vepře z biskupského dvora v Matějovicích a prodal je židům v Münsterberku atp. Z hrozeb biskupa Tomáše ani hnězdenského arcibiskupa Jakuba si nedělal těžkou hlavu (SUB V, s. 144–145, č. 176). Jeho příbuzný Jindřich z Waldova obsadil

biskupské vsi Travnou a Vilémovice (dnes Nové Vilémovice) na Jesenicku a udržel se tam i po smíru mezi vévodou a biskupem počátkem roku 1288 (CDS XIV, A, II, s. 22, č. 169–170, fol. 11a) a zřejmě i po dalším smíru, který zahladil nové kolo bojů o část nízké země, tentokrát mezi vévodou Bolkem Svidnickým a biskupem Janem v letech 1295–1296. Jindřich z Waldova se pak zřejmě stal zakladatelem rodové moci v biskupské zemi. Udržoval dobré kontakty s vratislavskými a svídnicko-javorskými knížaty (např. CDS XVI, s. 167–168, č. 3 127; s. 205, č. 3 234; CDS V, s. 59–61, č. 76; CDS XVI, s. 208, č. 3 241; s. 223, č. 3 284; s. 226–227, č. 3 296; s. 234, č. 3 324; s. 234–235, č. 3 326; s. 235–236, č. 3 329, s. 236–237, č. 3 332; s. 247, č. 3 364; s. 248–249, č. 3 370; MVB III-1, s. 18–20, č. 14; CDS XXII, s. 74, č. 4 869; s. 78, č. 4 882; s. 105, č. 4 974; s. 178–179, č. 5 195 a 5 196; s. 198, č. 5 262; CDS XXIX, s. 17, č. 5 306 a dále podle rejstříku), stejně jako s vlivnými vratislavskými kanovníky (např. CDS V, s. 170–172, č. 54). Ve 30. letech 14. století si v biskupských državách vydobyl značný respekt Jan z Waldova. Už 17. srpna 1332 byl nízkým zemským sudím (CDS XXII, s. 158, č. 5 140; k úřadu a jeho náplni Pfitzner 1926, 235–243) a pragmatický biskup Přeclav jej vzápětí po nástupu do funkce pověřil prestižním a velmi vlivným úřadem nízkého zemského hejtmána (CDS XXX, s. 274, č. 6 939). Jan jej zastával prokazatelně mezi 23. říjnem 1342 až rokem 1354, tedy zřejmě až do své smrti nedlouho po 26. lednu 1354 (např. CDS XXX, s. 274, č. 6 939; NLB s. 21, č. 11; CDS X, s. 167–168, č. 212; NLB s. 88–90, č. 511; RŠ II, s. 125–126, č. 349; s. 126, č. 350; CDS XIV, s. 8–9, č. 53, též RŠ II, s. 151, č. 425; RŠ II, s. 153–154, č. 431; NLB s. 21–22, č. 12; RŠ II, s. 263, č. 741; s. 268, č. 756, též DAL II, s. 20; RŠ II, s. 290–291, č. 820; s. 324, č. 918; s. 331–332, č. 941; s. 332, č. 942; s. 345–346, č. 988). Současně obdržel hlucholazské fojstství (doloženo k 19. únoru 1351, RŠ II, s. 151, č. 425, CDS XIV, s. 8–9, č. 53, pozn. 94) a zjevně se tak stal nástupcem v hlavních majetcích Fülleschusselů v Hlucholazech a jejich těsnějším okolí, s nimiž byla kdysi spjata i držba poloviny Ondřejovic. Z titulu své funkce v zemi a úměrně svému postavení se však ponejvíce zdržoval v Nise či v průvodu biskupa Přeclava (srov. např. CDS X, s. 171–172, č. 216; RŠ II, s. 86–87, č. 237; s. 109, č. 303; s. 154, č. 432). V biskupských službách se angažoval třeba při urovnání sporů mezi svým sousedem Petrem *Santkonis* a Zighardem, opatem cisterciáckého kláštera v Kamenci, o ves Slavčín, kterou klášter získal kdysi od Jana Wüsthube (CDS X, s. 167–168, č. 212), či se podílel na zajištění bezpečného provozu na zemské cestě z Nisy na Moravu kolem hradu Kolštejna a v této záležitosti roku 1353 korespondoval s kolštejnským purkrabím Heynmanem z Lichtenburku (RŠ II, s. 332, č. 942). Nicméně v oblasti se s manželkou Annou (MVB I, s. 756, č. 1468) dobře zabydlel a navázal zde řadu kontaktů, prozrazujících, že jižní díl Niska kolem Hlucholaz považoval za perspektivní rodovou základnu. Dceru Annu provdal za dědičného fojta v Malé Stínavě Jana (RŠ II, s. 151, č. 425, CDS XIV, s. 8–9, č. 53, pozn. 94), zatímco mezi syny podělil své majetky. Petr z Waldova se ujal dědičného fojstství v Hlucholazech, kde je doložen kolem let 1358–1360 a spolu s ním poloviny vsi Suché Kaménky u Nisy v těsné blízkosti Starého Lesa, kde kdysi Waldovové neblaze zahájili svou „kariéru“ v biskupské zemi (Dürr Kamitz, dnes Sucha Kamienica v Polsku; NLB s. 22, č. 15; s. 23, č. 16; též RŠ IV, s. 12, č. 37; RŠ V, s. 9, č. 4). Petr se oženil s paní Markétou, zemřel asi před rokem 1374 a svým synům Mikulášovi (mladšímu), Konrádovi, Petrovi, Janovi a dceři Anně zanechal hlucholazské fojstství s příslušným dědictvím, které tito prodali Mikuláši Schönwiczovi z Teplé Vody, což 10. ledna 1376 potvrdil biskup Přeclav v Otmuchově (NLB s. 106, č. 632).

Další syn starého hejtmána Jana z Waldova, Mikuláš, držel už za Janova života podíl na Ondřejovicích, v jejichž držbě jej zachytila listina ze 24. září 1352, vystavená biskupem Přeclavem v Otmuchově pro vidnavského fojta Petra (RŠ II, s. 268, č. 756; srov. DAL II, s. 20). Mikuláš zanechal patrně jen dceru Dorotu, provdanou roku 1370 za Jana ze sousedního Podlesí (DAL I, s. 51). Hlavním dědicem Ondřejovic se tak po jeho smrti stali Petrovi synové Jan a Mikuláš (mladší) z Waldova, zatímco další příbuzný Ondřej vystupoval 14. června 1381 jako svědek na hradě Lobenštejnu u Krnova (ZA Opava, fond: PVP 3, fol. 172–172v; Prix 1995, s. 53, příloha I). Jan (mladší, II.¹) z Waldova, doložený v doprovodu biskupa Přeclava v Otmuchově 10. dubna 1369 (NLB, s. 40, č. 109), však zřejmě kolem roku

1373 zemi opustil (při prodeji hlucholazského fojtství nebyl osobně přítomen) a Ondřejovice zůstaly sídlem Mikuláše a Jindřicha z Waldova. O nich ovšem spolehlivě nevíme, zda byli Janovými syny, či potomky některého z jeho bratrů. Za bouřlivých 80. let 14. století, kdy Slezskem i Moravou zmítaly domácí války a nepokoje, si rytíři z Waldova připomněli prastarou válečnickou rodovou zkušenost a koncem roku 1384 či v roce 1385 se podíleli spolu se spřátelenými Schönwiczi na oloupení krakovského měšťana Jana Lankuše (MMAP IV, s. 63, fol. 27: „*Notandum: Johannes lankusch spoliatus in terra ducis Iohannis Ratiboriensis per Bernhardum de Witchenstein et suos complices... Item duo fratres Henricus et Nicolaus de Walda in episcopatus Wratislaviensis prope Nissam morantes...*“). Nicméně počátkem 15. století se další člen rodu, Jan (III.) z Waldova s manželkou Markétou, spokojil s vcelku poklidným životem v Ondřejovicích. Nechal tu vystavět kostel sv. Martina, který roku 1413 vysvětil vratislavský sufragán Bernard, biskup symbalský (ZA Opava, fond: ZVSO, inv. č. 57, fol. 14; srov. DAL I, s. 51; Zuber 1966, 353, 355), a ves mu skýtala stabilizované zázemí.

Z výše uvedeného vyplývá, že rozšířené a znovu prosperující Ondřejovice se nejpozději ve 3. čtvrtině 14. století staly spolehlivou základnou částí rodu rytířů z Waldova, kteří zde jistě měli adekvátní sídlo. Pokud bychom tedy zpochybnili existenci ondřejovického opevněného sídla před rokem 1344, pak nejpozději za synů hejtmána Jana z Waldova tu tvrť takřka bezpečně stála. Čirou spekulací v této alternativě ovšem zatím zůstávají úvahy, zda ji vystavěli teprve hejtmánovi synové, či již on sám. Jan z Waldova jako zemský hejtmán měl na starosti bezpečnost biskupských držav a bylo by tedy možné, že zbudování potřebného příhraničního opevnění výhodně spojil se zřízením jednoho ze svých sídel na statku, který z poloviny vlastnil a z poloviny užíval z biskupovy milosti (srov. RWC s. 252, č. 1, fol. 38a). Úzké vztahy mezi Janem a biskupem Přeclavem, jenž byl hejtmánovi ve 40. a počátkem 50. let 14. století příznivě nakloněn, by spoluvytvářely ideální podmínky pro vznik tvrze kombinující sídelní, správní a kontrolní funkce na samém pomezí nízké země. Rozhodnout tu však může zřejmě jen cílený archeologický průzkum. Z hlediska typologického srovnání a z něj vyplývajících dedukcí o chronologické příslušnosti objektu, dosud nedisponujeme dostatečnými podklady, které by takovou komparaci činily dostatečně věrohodnou. Zatím se zdá, že celková kompozice objektu a jeho dimenze se příliš nelišily např. od tvrze ve Fryvaldově (Jeseníku), jak ji obnažil výzkum Vladimíra Goše (Goš 1977, 33–36; Goš 1981, 227–246), byť ta postrádala v první fázi stejně zřetelné tendence k pravouhlému obrysu příkopové a valové fortifikace.

Jana (III.) z Waldova na Ondřejovicích s manželkou Markétou a synem Janem (IV.) pak na jejich sídle zastihly i husitské války ve 2. čtvrtině 15. století. Jan už roku 1415 choti pojistil na statku s vědomím syna Jana věno ve výši 140 hřiven grošů (srov. DAL I, s. 51; Zuber 1966, 348) a příznaky hospodářské stagnace až regresu předhusitských časů nepřímo dokládá jeho odprodej ročního výnosu ze vsi ve výši 1 hřivny grošů nízkému měšťanu Josefu Wildnerovi v roce 1418 (DAL I, s. 51). Vesnice sice měla počátkem 15. století značnou rozlohu 40 lánů, ve skutečnosti se však plocha obdělávané půdy asi příliš nezvětšila a na katastru byly rozsáhlé lesy, jejichž výnos vylepšoval příjmovou bilanci rytířů z Waldova (srov. RWC, s. 252, č. 1, fol. 38a). Počet selských usedlostí tu pravděpodobně narůstal především dělením velkých franských lánů. Angela Drechslerová proto konstatovala, že ve vsi byly jen malé lány o výměře kolem 10 ha (DAL I, s. 64). Signifikantní je, že rozloha polností asi 363 ha, kterou zaznamenal ještě v roce 1836 Faustin Ens, dosti přesně odpovídá původním 14 franským lánům, jež v Ondřejovicích registrovala *Liber fundationis* už koncem 13. století. Jan z Waldova udržoval vztahy k okolním šlechticům jak v Nisku, tak třeba v nedalekém Opavsku, kde si Hedvika z Bubnovic, manželka Mikuláše Švába ze Stibořic, roku 1423 za ručitele svého věna zvolila vedle příbuzných právě pána Waldova z Ondřejovic (Zemský archiv Opava, fond: Slezský stavovský archiv, inv. č. 944, Zemské desky krnovské I, fol. 24v). Přestože husitské války se zřejmě Ondřejovic přímo nedotkly (za tažení od Opavy k Nise koncem zimy 1428 ovšem kališnické voje obsadily a vypálily blízké Hlucholazy), 2. čtvrtina 15. století byla na Jeseníku obdobím stagnace až regresu, který zapříčinil v šir-

ším okolí Hlucholaz a Cukmantlu řadu podstatných pozvolných změn. Jan (IV.) z Waldova a z Ondřejovic sice ještě roku 1437 velkoryse věnoval stavební dříví ze svých lesů ke stavbě kostela Panny Marie v Nise (DAL I, s. 51; též Zuber 1966, 348), nicméně v roce 1444 spolu s manželkou Barborou akceptoval skutečnost, že se patrně již nedočká mužských dědiců a Ondřejovice, s výjimkou věna paní Barbory, postoupil svým dcerám Hedvice a Anežce a jejich manželům, prosperujícím zlatohorským měšťanům Michaelovi Pfaffenbergerovi a Mathesi Orbererovi (DAL I, s. 51–52; Zuber 1966, 348). Krátce nato zemřel a když roku 1446 jeho vdova Barbora resignovala na držbu svého věna ve vsi, přičemž si ve smlouvě se zeti vymínila, že věno v hodnotě 80 hřiven grošů, šesti krav a jednoho koně ji nadále budou odvádět do Nisy, uzavřela se tak waldovská kapitola v dějinách Ondřejovic i tamního opevněného sídla. Není jasné, zda některý ze zetů Jana z Waldova dále žil na tvrzi. Po složitých převezech majetkových práv a nároků v letech 1470, 1473 a 1475 držbu vsi scelil ve svých rukou dědic Anežky z Waldova, purkmistr v Hlucholazech Vavřinec Orberer (DAL I, s. 52). Vavřinec byl vázán svým úřadem na město, měl k dispozici pohodlnější obydlí ve Zlatých Horách a tak je pravděpodobné, že tvrz v Ondřejovicích využíval jen občas a objekt ztrácel na významu. Protože chybí relevantní archeologické poznatky, nevíme, zda sídlo postupem času prostě zchátralo či padlo za obět třeba nějakému lokálnímu požáru. Vavřincův dědic Kryštof Orberer pak roku 1504 odstoupil svá práva na Ondřejovice, pustou ves Latzdorf (dnes Javorná) a díl Dolního Údolí důlnímu podnikateli Franzi Teschinskému z Löwenberku s podmínkou práva přednostního výkupu (DAL I, s. 52; Zuber 1966, 348). Teschinskému ovšem šlo především o rozšíření prostoru pro hornické podnikání. Sotva se přesvědčil, že území je z hlediska rentability těžby neperspektivní, vrátil se statek někdy kolem roku 1513/1514 zpět do rukou Ondřeje Orberera. Díl vsi tehdy získal ze zástavy Mathes z Logova (1527) a nakonec roku 1531 Ondřej Orberer s manželkou Hedvikou prodali ondřejovické zboží Wolfram Schoffovi z Vlčic a jeho synům Kryštofovi a Janovi (DAL I, s. 52) a ponechali si jen práva na pustý Latzdorf, která ještě roku 1581 uplatňovala Ondřejova dcera Barbora Orbererová, provdaná Plauenbergerová (DAL I, s. 54). Schoffové ovšem měli svá sídla ve Vlčicích a ve Vidnavě a v okolí Zlatých Hor je lákala především možnost podílnictví na rozvíjející se těžbě zlata. Rozhodně koupí statku neřešili otázku vhodného sídla (srov. Musil–Plaček 2003, 123), takže pravděpodobně ani neinvestovali do obnovy či přestavby ondřejovické tvrze. Se ztrátou její sídelní funkce a následným zánikem proto můžeme nejspíše počítat opravdu již v období po roce 1446.

Zbývá snad už jen glosa: pokus o interpretaci vzniku valeně klenutého sklepa v tělese valu. Pokud odmítneme jeho souvislost s původním gotickým opevněným sídlem a připustíme jeho druhotný vznik někdy v širokém intervalu od pokročilejšího 16. století do zhruba poloviny 18. věku, je třeba se vyrovnat alespoň v rovině hypotézy se zdůvodněním jeho zřízení. Jistě, mohlo se jednat o součást selské usedlosti fungující tu někdy v pozdním 16.–17. století, která před rokem 1789 zanikla. Zdá se však, že existuje ještě jedna alternativa výkladu. V roce 1567 koupil gotsche-schoffovské statky v Nisku císařský rada Siegfried z Promnic na Pštině, jehož dcera Voršila z Promnic je někdy koncem roku 1580 směnila s Albertem z Maltic za zboží Hoyerswerda v Lužici. Albert vykázal Ondřejovice svému synovi Kryštofovi z Maltic, v letech 1582–1611 zemskému hejtmanovi v Nise (DAL I, s. 54–55; Zuber 1966, 349). Malticové se v Ondřejovicích zabydleli a teprve v 1. polovině 17. století začali ves pronajímat. I tito nájemci však v Ondřejovicích vesměs sídlili. Především Arnošt Adam Springsfeld věnoval osadě velkou pozornost a např. roku 1655 nechal vybudovat rodovou hrobku v místním kostele (Zemský archiv Opava, fond: Zemská vláda slezská v Opavě, inv. č. 57, fol. 14v). Když potom 20. dubna 1668 zemřel Jan Zikmund z Maltic a jeho tělo bylo uloženo do krypty pod podlahou kostela, v pozůstalostním inventáři se objevila zmínka o kamenném panském stavení ve vsi před hospodářským dvorem se čtyřmi světcími (DAL I, s. 56–58). Není jasné, nakolik substrukce tohoto skromného panského obydlí pohltil nový zámek, který v Ondřejovicích nechal vystavět v letech 1710–1714 Adam Filip z Jerinu, protože barokní, klasicistně přestavěný objekt, byl bez solidní dokumentace barbarsky zbořen roku 1960

(Musil–Plaček, 2003, 125; Šopák 2003, 35). Z inventáře sepsaného při prodeji Ondřejovic Annou Konstancií z Maltic její sestře Anně Františce, provdané z Jerinu, roku 1714 však víme, že tehdy byl předmětem prodeje jak nábytek ve starém, tak v novém panském domě (DAL I, s. 59). Poloha obou objektů se tedy nejspíše nekryla. Jako hypotézu, podle našeho soudu hodnou prověření, pak lze nabídnout úvahu, zda sklep v tělese valu zaniklého středověkého opevněného sídla v Ondřejovicích, nebyl součástí nějakého panského sídla, které tu fungovalo v mezidobí cca. 1582–před 1668? Lokalitu k tomu předurčovala jistá tradice, resp. povědomost o příslušnosti pozemku k vrchnostenskému majetku (pozemkové knihy, bohužel, sahají pouze do roku 1719 a neumožňují tedy přesnější rekonstrukci vlastnických vztahů parcely s pozdějším čp. 76 v 16.–17. století).

Poznámka

1 Římské číslování jednotlivých Janů z Waldova je pouze pomocné, vztahuje se jen k osobám uvedeným v této stati a v žádném případě se nejedná o genealogické pořadí v rámci celého rodu, použitelné v jiných souvislostech.

Prameny

- CDB II:
FRIEDRICH, Gustav (ed.), 1912: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II (1198–1230)*. Pragae.
CDS V:
WATTENBACH, Wilhelm (ed.), 1862: *Codex diplomaticus Silesiae. V. Das Formelbuch des Domherrn Arnold von Protzan*. Breslau.
CDS XIV:
MARKGRAF, Hermann–SCHULTE, Josef Wilhelm (eds.), 1889: *Codex diplomaticus Silesiae. XIV. Liber fundationis episcopatus Vratislaviensis*. Breslau.
CDS XVIII:
GRÜNHAGEN, Colmar–WUTKE, Konrad (eds.), 1898: *Codex diplomaticus Silesiae. XVIII. Regesten zur schlesischen Geschichte 1316–1326*. Breslau.
CDS XXII:
GRÜNHAGEN, Colmar–WUTKE, Konrad (eds.), 1903: *Codex diplomaticus Silesiae. XXII. Regesten zur schlesischen Geschichte 1327–1333*. Breslau.
CDS XXXIX:
WUTKE, Konrad (ed.), 1923: *Codex diplomaticus Silesiae. XXXIX. Regesten zur schlesischen Geschichte 1334–1337*. Breslau.
CDS XXX:
WUTKE, Konrad–RANDT, Erich (eds.), 1930: *Codex diplomaticus Silesiae. XXX. Regesten zur schlesischen Geschichte 1338–1342*. Breslau.
DAL I, II:
DRECHSLER, Angela, 1930: *Alt Vaterland. Urkundenregesten und zusammenfassende Gedanken über die Dorfverhältnisse im Neisser Fürstentum österr. Anteil, heute Bezirk Freiwaldau, Schlesien. I, II. Olmütz 1930*.
G–M II:
GRÜNHAGEN, Colmar–MARKGRAF, Heinrich (eds.), 1883: *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter II*. Publicationen aus den k. Preußischen Staatsarchiven 16. Leipzig.
JUNGNITZ, Joseph (ed.), 1902: *Visitationsberichte der Diözese Breslau. I. Archidiakonats Breslau*. Breslau.
MENZEL, Josef Joachim, 1978: *Die schlesischen Lokationsurkunden des 13. Jahrhunderts*. Würzburg.
MMA IV:
PIEKOSIŃSKI, Franciszek–SZUJSKI, Józef (eds.), 1878: *Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa od r. 1300 do r. 1400*. Kraków.
MVB I:
KLICMAN, Ladislav (ed.), 1903: *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. Acta Clementis VI. pontificis Romani 1342–1352*. Pragae.
MVB III-1:
PROCHNO, Joachimus (ed.), 1944: *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. Acta Urbani V. (1362–1370)*. Pragae.
MVB III-2:
JENŠOVSKÝ, Fridericus (ed.), 1944: *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. Acta Urbani V. (1362–1370)*. Pragae.

NK:

WATTENBACH, Wilhelm (ed.), 1862: *Schlesische Nekrologien*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens IV, s. 278–337; *Nekrologium des Stifts Kamenz*, s. 307–337.

NLB:

ENGELBERT, Kurt, 1964: *Quellen zur Geschichte des Neisser Bistumslandes auf Grund der drei ältesten Neisser Lagerbücher*. Würzburg.

RŠ II:

BOBOWSKI, Kazimierz–CETWIŃSKI, Marek–GILEWSKA-DUBIS, Janina–SKOWROŃSKA, Anna–TUROŃ, Bronisław (eds.), 1983: *Regesty śląskie. II. 1349–1354*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.

RŠ IV:

GILEWSKA-DUBIS, Janina–BOBOWSKI, Kazimierz (eds.), 1993: *Regesty śląskie. V. 1358–1359*. Wrocław–Warszawa.

RWC:

SCHULTE, Wilhelm (ed.), 1907: *Das Registrum Wratislaviense censuum et reddituum ad episcopatum spectantium*. Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte 3, Breslau, s. 204–260.

SUB I:

APPELT, Heinrich (ed.), 1963–1971: *Schlesisches Urkundenbuch. Erster Band 971–1230*. Wien.

SUB III:

IRGANG, Winfried (ed.), 1984: *Schlesisches Urkundenbuch. Dritter Band 1251–1266*. Köln–Wien.

SUB IV:

IRGANG, Winfried (ed.), 1988: *Schlesisches Urkundenbuch. Vierter Band 1267–1281*. Köln–Wien.

SUB V:

IRGANG, Winfried (ed.), 1993: *Schlesisches Urkundenbuch. Fünfter Band 1282–1290*. Köln–Weimar–Wien.

SUB VI:

IRGANG, Winfried–SCHADEWALD, Daphne (eds.), 1998: *Schlesisches Urkundenbuch. Sechster Band 1291–1300*. Köln–Weimar–Wien.

Literatura

BARTOŠ, Josef–SCHULZ, Jindřich–TRAPL, Miloš, 1994: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960. XIII*. Olomouc, s. 119–120.

BECHNÝ, Jaroslav, 1992: *Zeměpisný obraz československého Slezska*. In: Jaroslav Bakala–Petr Koukal–Jiří Urbanec a kol., *Slezsko*. Opava 1992, s. 5–27.

BLAŽEK, Konrad, 1885: *Zur mähr.-schles. Adelsgeschichte. CXXIV. Beitrag zur Genealogie schlesischer Adelsgeschlechter*. 2, s. 15–16.

DRECHSLER, Angela, 1930: *Altwaterland. Urkundenregesten und zusammenfassende Gedanken über die Dorfverhältnisse im Neisser Fürstentum, österr. Anteil, heute Bezirk Freiwaldau, Schlesien. I*. Olmütz, s. 49–64.

FROBEL, Bruno, 1995: *Die Burg Endersdorf*. In: Zuckmantel mit den Dörfern Hermannstadt, Endersdorf, Obergrund, Niedergrund und Reihwiesen. Bietigheim–Bissingen 1995, s. 485–486.

GOŠ, Vladimír, 1977: *Archeologický výzkum tvrzí na Jesenicku*. *Archaeologia historica* 2, s. 33–36.

GOŠ, Vladimír, 1978: *Středověké tvrze na Jesenicku*. *Severní Morava* 36, s. 50–55.

GOŠ, Vladimír, 1981: *Vodní tvrz v Jeseníku. Archeologický výzkum nejstarší fáze a problematika tvrzí na Jesenicku*. *Časopis Slezského muzea*, B 30, s. 227–246.

HOSÁK, Ladislav, 1938: *Historický místopis země Moravsko-slezské*. Praha, s. 865–866.

IRGANG, Winfried, 1977: *Zur Kirchenpolitik der schlesischen Piasten im 13. Jahrhundert*. *Zeitschrift für Ostforschung* 27, s. 221–240.

JOANIDIS, Sotiris, 2001: *Zlato a železo. Dějiny Horního Údolí, Dolního Údolí a Ondřejovic*. B. m. (Zlaté Hory?), s. 137–140.

JUREK, Tomasz, 1996: *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*. Poznań.

KOUŘIL, Pavel–PRIX, Dalibor–WIHODA, Martin, 2000: *Hrady českého Slezska*. Brno–Opava.

KOUŘIL, Pavel–WIHODA, Martin, 1998: *Hrad Edelštejn v sídelní a mocenské struktuře západního pomezí Moravy a Slezska*. *Castellologia Bohemica* 6, s. 341–362.

KUHN, Walter, 1984: *Neue Beiträge zur schlesischen Siedlungsgeschichte*. Sigmaringen.

LORENZ, Klaus, 1939: *Urkundliches über Wehranlagen im Neisser Lande*. 40./42. Jahresbericht des Kunst- und Altertumsvereines Neisse, s. 13–18.

MAETSCHKE, Ernst, 1928: *Der Kampf um den Grenzwald zwischen den Herzögen und Bischöfen von Breslau im 13. Jahrhundert*. *Zeitschrift des Vereins für die Geschichte Schlesiens* 62, s. 65–81.

MUSIL, František–PLAČEK, Miroslav, 2003: *Zaniklé hrady, zámky a tvrze Moravy a Slezska*. Praha, s. 121–125.

NEKUDA, Vladimír–UNGER, Josef, 1981: *Hrádky a tvrze na Moravě*. Brno, s. 229, č. 452.

- OTTE, Wilhelm, 1930: *Die Geschichte unserer Herrschaft und Umsorgung d. Ortes Endersdorf*. Nepublikovaný rukopis.
- PFITZNER, Josef, 1924: *Geschichte der Bergstadt Zuckmantel in Schlesien bis 1742. Mit besondere Berücksichtigung der Stadt- und Bergrechtsgeschichte*. Zuckmantel.
- PFITZNER, Josef, 1924a: *Die älteste Geschichte der Stadt Zuckmantel in Schlesien*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens 58, s. 1–16.
- PFITZNER, Josef, 1926: *Besiedlungs-, Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Breslauer Bistumslandes. I. Bis zum Beginne der böhmischen Herrschaft*. Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft 18. Reichenberg i. B.
- PFITZNER, Josef, 1929: *Grundsätzliches zur Siedlungsgeschichte*. Prag.
- PILNÁČEK, Josef, 1994: *Rody starého Slezska*. 2. Brno, s. 360, č. 497. 1.
- SCHUCHHARDT, Carl, 1931: *Die Burg im Wandel der Weltgeschichte*. Postdam.
- SPURNÝ, František a kol., 1983: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. Severní Morava*. Praha, s. 176.
- ŠOPÁK, Pavel, 2003: *Poznámky k architektuře Jesenicka v 19. století. II. a III. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku*. Sborník referátů. Jeseník 2003, s. 34–38.
- TUREK, Adolf a kol., 2004: *Místopisný rejstřík obcí českého Slezska a severní Moravy*. Opava,² s. 571.
- WEINELT, Herbert, 1936: *Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des Freiwaldauer Bezirkes*. Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte 36. Breslau, s. 83–86.
- WEINELT, Herbert, 1940: *Die Turmhügelburg im Ostsudetenland*. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien LXX, s. 342–361.
- WEINELT, Herbert, 1940a: *Forschungen zur Volkstumsgeographie des südschlesischen Stammesgebietes*. Reichenberg–Leipzig.
- WEINELT, Herbert, 1942: *Der mittelalterliche Wehrbau einer ostmitteldeutschen Rodungslandschaft. Die Burgen des Kreises Freiwaldau im Ostsudetenland*. Deutsches Archiv für Landes- u. Volksforschung 6, s. 148–168.
- WIHODA, Martin, 1998: *Geneze městského zřízení na Moravě jako zakladatelské dílo markraběte Vladislava Jindřicha?* Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity C-45, s. 21–34.
- WIHODA, Martin, 2000: *Itinerář moravského markraběte Vladislava Jindřicha*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity C-47, s. 5–45.
- WIHODA, Martin, 2005: *Zlatá bula sicilská. Podivuhodný příběh ve vrstvách paměti*. Praha.
- ZUBER, Rudolf, 1966: *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*. Ostrava, s. 347–357.
- ZUBER, Rudolf, 1972: *Osídlení Jesenicka do XV. století*. Opava.

Zusammenfassung

Mittelalterliche Festeplätze in Ondřejovice, Jeseník

Oberhalb von Ondřejovice in der Region von Jeseník (früher Endersdorf, Kreis Freiwaldau) erhielten sich auf der zum ehemaligen Bauerngut Nr. 76 gehörigen Parzelle Überreste eines mittelalterlichen Festeplatzes. Die relativ ungünstige Lage auf dem mäßig sinkenden Abhang in der Nähe des Quellengebiets über einem kleinen Wasserlauf erlaubte es immerhin, in das Terrain einen etwa quadratischen Graben einzutiefen, der den nicht allzu großen Mittelhügel (früher angeblich 13×13 m) umgab, der heute schon fast unsichtbar ist. Aus dem beim Grabenabteufen gewonnenen Material wurde auf der Nordostseite ein vorgeschobener Wall aufgeschüttet, in welchen sekundär ein Keller mit Tonnengewölbe eingelassen wurde. Am Ende des 18. Jahrhunderts wurde der Großteil des Walls eingeebnet und erweitert und diente als Grundlage für den Aufbau des gemauerten Anwesens Nr. 76, das traditionell der Bauernfamilie Schönwalder, später (bis 1946) Anna Drescherová gehörte. Bisher wurde auf der Fundstelle keine ordentliche archäologische Grabung durchgeführt, aber die lokale Überlieferung spricht von Funden eines eisernen Ritterhandschuhs und eines Schlegels. Die größte Aufmerksamkeit widmete der Feste bereits im Jahre 1936 Herbert Weinelt, wessen schematischer Plan der Fundstelle in verschiedenen Varianten bisher praktisch die einzige publizierte Grundrißdarstellung des Objekts ist. Ohne archäologische Untersuchung kann die Feste rein hypothetisch ans Ende des 13./Mitte des 14. Jahrhunderts datiert und ihr Untergang in die Mitte des 15. Jahrhunderts situiert werden.

Die Feste von Ondřejovice diente vor allem als Sitz der dortigen Obrigkeit, als Verwaltungszentrum eines kleineren Gehöfts und wohl auch als „Schranke“ auf dem Ortsweg, auf welchem den Eingang auf die Landesstraße, die sog. Gesenke-Straße ausgewichen werden konnte, die aus der Gegend von Opava (Troppau) auf das Gebiet des Weißer Fürstentums der Breslauer Bischöfe führte. Daher ist darauf zu schließen, daß der Aufbau der Feste mit der Besiedlungsgeschichte und mit mittelalterlichen Schicksalen von Ondřejovice zusammenhing. Das Dorf wurde wohl im 2. Viertel des 13. Jahrhunderts während der Kolonisation durch den Vogt von Hlucholazy (früher Ziegenhals, heute Glucholazy, Polen) Vitigo und seinen Gefährten Siegfried gegründet, die vor dem Jahre 1232 von dem Breslauer Bischof Laurentz mit der Besiedlung des Grenzgebiets der Ottmachauer Kastellanei in der Umgebung von Hlucholazy beauftragt worden waren. Die Nachkommen

des Gründers, die Familie Fulleschussel, behielten die Rechte und Erträge der kolonisierten Dörfer und verließen die Gegend erst an der Wende des 13. und 14. Jahrhunderts. In Ondřejovice löste sie dann wohl ab dem Jahre 1344 der Neißer Landeshauptmann Johann von Waldau ab, in Händen dessen Nachfahren in männlicher Linie das Dorf bis zum Jahre 1444 blieb. Das Dorf, dessen Ausdehnung seit Ende des 13. Jahrhunderts von 14 auf 40 Hufen wuchs, war teilweise im Besitz der Ritter von Waldau, teilweise wurde es aber als Lehen der Breslauer Bischöfe verwaltet, welchen die Ritter zum „Lanzendienst“ verpflichtet waren. Diesen Zustand zeigt die Eintragung im Einnahmenregister der Breslauer Bischöfe aus den Jahren 1421–1425, wo zum ersten- und zugleich zum letztenmal in den uns bekannten schriftlichen Quellen auch die Feste erwähnt wird, die damals im guten Zustand war (RWC S. 252, Nr. 1, Fol. 38a).

Abbildungen:

1. Ondřejovice, Grundrißvermessung, Zustand im Jahr 2005 (Pavel Kouřil–Dalibor Prix).
2. Ondřejovice, Kern des Festeplatzes mit dem Haus Nr. 76. Westansicht, November 2005.
3. Ondřejovice, Keller mit Tonnengewölbe im Nordwestabschnitt des Wallkörpers, November 2005.